

Filozofija u suvremeno doba

Srećko Kovač

Institut za filozofiju, Zagreb

Što je u suvremenome svijetu s filozofijom, gdje ona i u kojem obliku danas uopće postoji? Gledom na to da je nekad obuhvaćala gotovo cijelu znanost, čini se da je postala beznačajnom u kontekstu brzoga rasta današnjih znanosti i gotovo nestala. S druge strane, nikad u povijesti nije bilo tako velike filozofijske produkcije, tolikoga broja filozofijskih škola i pravaca.

Sutlićevo djelo u mnogočem može pomoći, želimo li se orijentirati u gornjim pitanjima i odgovoriti na njih. Polazeći od njegova djela, razmotrit ćemo filozofiju ponajprije u dvama obzirima koja, prema Sutliću, bitno obilježavaju suvremeno doba:

- a) jedno je uspostava "svijeta rada", što se svodi na ozbiljenje filozofije (kao takve) u povijesnoj zbilji, tj. u onome što Sutlić nazivlje "praksa rada kao znanstvena povijest";
- b) drugo je povijesno mišljenje, koje se u diskontinuitetu s filozofijom (iako kroz sućeljavanje s "velikim misliocima" tradicije), priprema i najavljuje u "svijetu rada", ali izlazi iz njegova okvira.

Između ta dva pola, radne znanosti i povijesnoga mišljenja, filozofija se za Sutlića još javlja tek kao nebitan ("akademski") dodatak znanostima, ili pak kao ideologija (u užem smislu, osobito političkom, npr. konstruktivne ili opozicijske ideologije).

Prema Sutliću, legitimni je nasljednik filozofije u suvremenome svijetu rada predmetno i istraživački pluralna, ali ujedno, u jednome bitnome smislu, univerzalna i uniformna znanost, koja određuje i "konstruira" povijesnu zbilju. Stoga ćemo filozofiju u svijetu rada posebno razmotriti prema obziru na pluralnost i prema obziru na jedinstvo znanosti u svijetu rada.

1. Ozbiljenje filozofije u svijetu rada

Na prvi pogled začudno, Sutlić tvrdi da je uspostavljanje svijeta rada, koje se zbiva u suvremeno doba, bitno okarakterizirano ozbiljenjem filozofije. To može izgledati vrlo

neobičnim, jer što je prirodnije nego filozofiju držati nečim sasvim odvojenim od zbilje, čak sasvim irelevantnim i bespotrebnim u zbiljskome svijetu. Tvrdnja je o ozbiljenju filozofije u doba faktičnoga socijalizma mogla imati neku ideološko-političku uvjerljivost, iako u Sutlića nipošto nema takav smisao. Danas se, nakon pada socijalističkih sustava, tvrdnja o ozbiljenju filozofije pojavljuje pred nama u punoj čistoći, bez ideoloških zamagljivanja.

Pojam je ozbiljenja filozofije Sutlić zadobio kroz svoje tumačenje filozofijskoga ustroja Marxove misli (“refilozofikacija” Marxa). Prema Sutlićevu tumačenju, rješenje je svih protuslovlja, pomirenje subjekta i objekta, u vanjskosti, u zbilji (U 112), koja je “u sebi strukturirana kao rad” (U 113), i to kao znanstveni rad, radna znanost (čista i primijenjena). Filozofija se, prema Sutliću, ozbiljuje u “svijetu rada”, koji nije drugo nego zbilja određena znanošću, “znanost u elementu zbilje” (K 205). To je znanstvena povijest, bit koje je praksa rada.

Ozbiljenje je filozofije shvaćeno kao dijalektičko ukidanje filozofije, što znači da filozofija “gubi svoj posebni filozofijski oblik” (P 279), da se čuva njezina materija i da se filozofija podiže na viši stupanj osvjetovljenja.¹ To je destruktivna dijalektika, tj. ono što se ukida, zbiljski nestaje i preinačuje se u nešto drugo, u znanstveno planiranu praksu rada. Prema Sutliću, praksa rada, znanstvena povijest, čak ništi svaku artikulaciju, no na to ćemo se vratiti poslije.²

Ne samo da prosječnomu čovjeku tvrdnja o ozbiljenju filozofije izgleda neobičnom, nego se kosi i s uobičajenim nazorom suvremenih znanstvenika i filozofa. Sutlić ističe, u parafrazi Heideggera, da znanstvenicima ozbiljenje filozofije izgleda, kao “odbacivanje”, “odstranjenje” filozofije (P 280). Suvremena znanost zaboravlja na svoje podrijetlo iz filozofije (metafizike), dok, suprotno tomu, ozbiljenje filozofije upravo “zbiljski etablira” “podrijetlo znanosti iz metafizike”. S druge strane, analogno Heideggeru, Sutlić upozorava na fenomen upornoga persistiranja filozofije u njezinoj posebnoj formi uz suvremenu znanost, na “filozofijske rezidue” usprkos ozbiljavanju filozofije u suvremenome svijetu rada. Tvrdnja o odbacivanju filozofije u znanosti vrijedi, prema Sutliću, i za Marxa: “Marx misleći da govori empirijskim jezikom pozitivne znanosti, govori jezikom ... metafizike od Aristotela do Hegela” (U 81).³ Nije dakle, prema Sutlićevoj refilozofikaciji Marxa, riječ o tom “da bi npr.

¹ “Kod Marxa, kao i Hegela, ukidanje (Aufhebung) znači tollere, conservare, elevare. Filozofiju i sociologiju treba ukinuti u dosadašnjem obliku, sačuvati njezinu materiju i dići je na viši stupanj osvjetovljenja” (P 292). Apsolutna znanost realizira se u znanostima, ali “gubi svoj posebni filozofijski oblik” (P 279).

² “...sve je u odumiranju i nestajanju”, sve je “preinačeno ... – u jedno te isto, u radni proces kao apsolut”; tu je “iščezla svaka artikulacija” (U 85).

³ Usp. i U 78: za Marxa je “mjerodavna pozitivna znanost”, ali je Marxova “jedna jedina znanost ... jednako tako spekulativna kao i Hegelova filozofija”. Otuda i Sutlićev izraz “kriptofilozofijsko ustrojstvo Marxove misli”

pozitivne znanosti iscrpile problematiku metafizike” i tako “likvidirale” filozofiju, nego se radi o “kritici svih onih znanosti koje bi samostalno živjele, a da ne bi bile znanosti rada, radne znanosti” (U 82).

Ne treba previdjeti i bitnu Sutlićevu razliku prema Heideggeru. Dok Heidegger govori o kraju filozofije u znanostima u formalnome smislu (shvaćenima tradicionalno⁴), gdje je znanost ‘otključavanje pojedinih okruga bića’ (P 153), Sutlić govori o ozbiljenju filozofije u radnoj znanosti, koja je poistovjećena sa zbiljom, koja je sama po sebi već “konstruktivno konstituiranje bića kao bića” (P 153), tj. znanstvena povijest sama (bitak kao takav).

2. Pluralitet znanosti i filozofija

“Radna znanost”, “znanost rada”, očituje se u svijetu rada, prema Sutliću, ponajprije u pluralitetu znanosti, što dakako dobro opisuje suvremenu tendenciju. Sutlić govori o “istraživačkome i specijalističkome” pluralitetu (P 286), “predmetnome pluralitetu” (P 279), što ga uzrokuje “nezaustavljiv trend specijaliziranja i osamostaljivanja istraživanja” (P 291).⁵

Kako filozofija, ukoliko i po svojoj formi persistira kao filozofija, više ne igra nikakvu bitnu ulogu u svijetu rada i suvremene znanosti, ona nema ni u pluralitetu znanosti nikakvu koordinacijsku ili integrativnu funkciju. Sutlić prihvaća Heideggerov stav da znanosti, u njihovu pluralizmu, danas “sređuje i određuje im čin” “ne više filozofija”, nego kibernetika umjesto filozofije (P 17) – kibernetika “koordinira” rad znanosti (P 287). Sutlić kaže: “U životu moderne znanosti ništa se više ne događa posredstvom, posredovanjem filozofije ili nečega takvog kao što je filozofija” (P 287). “Moderna znanost ...ne traži više intervenciju filozofije”, oslobađa se “i posljednjih ostataka ingerencije ...spoznajno-teorijske refleksije” (P 287). Pritom epistemologijske i općemetodologijske rasprave o pitanjima “konstituiranja znanosti” postaju “interno filozofijske”, a regionalna ontologija i epistemologija stvar su pojedinačnih znanosti (P 287).

Uočimo razliku da Sutlić govori o pluralizmu znanosti u sasvim određenom smislu, u smislu specijalizacije radne znanosti. To valja razlikovati od postavaka o dovršenju filozofije u pluralizmu posebnih znanosti razumljenih u bitnome tradicionalno (Engels, Heidegger, P

u podnaslovu drugoga izdanja *Prakse rada*.

⁴ “U obzoru tradicionalnih znanosti” (P 153).

⁵ “Trend razvoja znanosti pokazuje raskorak u specijalnim i specijalističkim istraživanjima” (P 289).

33, 299), kako smo to za Heideggera spomenuli već gore.⁶

3. Postanak i uzroci suvremenoga pluralizma znanosti

Sutlić ulazi i u povijesni nastanak i uzroke suvremenoga pluralizma znanosti. Spominje Njemačku u doba prosvjetiteljstva i njemačkoga idealizma, gdje su se rascijepili nastava i znanost: nastava se odvija na sveučilištima, a “prava znanost” na akademijama (P 286). U tome kontekstu, kako Sutlić tumači, Schleiermacher, Schelling, Humboldt i drugi zauzimlju se za “organsko jedinstvo znanosti” (P 286, 285), koje treba omogućiti filozofija, “apsolutna znanost” (P 286). Znanosti svoj karakter znanstvenosti dobivaju samo ako su “povezane preko filozofije” (P 286). U tome Sutlić vidi bit humboldtvske reforme sveučilišta.

No potom je došlo do “raspadanja organskog jedinstva znanosti”, do “rascjepkanosti i pluraliteta specijalnih znanosti” – znanosti se “međusobno udaljuju”, one se “disperzivno razvijaju” – čemu Sutlić vidi dva uzroka (P 286):

- a) “immanentna logika razvoja”⁷, čime smo se bavili u prethodnome odjeljku;
- b) “neplansko inzistiranje na efemernom”, što je očito ometajući uzrok u uspostavi znanstveno planiranoga svijeta rada.

Na što pobliže Sutlić misli pod ometajućim uzrokom b)? U Sutlićevoj perspektivi (oblikovanoj u njegovoj refilozofikaciji Marxa) to može biti samo nešto što se javlja u prijelaznom razdoblju do pune uspostave svijeta rada: kapitalski način proizvodnje (kao i sada propali socijalistički sustavi). Prema Sutlićevu shvaćanju, kapital “postaje ekonomski supstitut za apsolutnu znanost” (P 286), on “ne respektira” filozofiju ni “organsku cjelinu” znanosti “koja je bila pred očima filozofa”(P 287). Štoviše, kapital je razvio nove znanosti koje se prakticiraju “prema zahtjevima trenutka, akcidentalnim motivima” (P 287 bilj. 2). Dakle, kapital jedinstvenost znanosti vidi samo u funkciji znanosti u okviru kapitalskoga načina proizvodnje (P 287). Tako odvojena od svoje prave uloge, od svoje biti, znanost je kao znanost u kapitalizmu, prema Sutliću, u bitnome smislu riječi ideologija (U 82). Sekundarno, “neplansko insistiranje na efemernom” uključuje i pragmatičke zahtjeve političkoga i državnoga autoriteta o tome što će se tretirati kao znanost i koji su “obrazovni profili”

⁶ “Prevladavanje filozofije u znanostima ... samim znanostima, samoj znanosti, oduzima suvremenu određenost” (P 33).

⁷ “Nesmetani immanentni razvoj pojedinih znanosti” (P 287), “normalni i immanentni tok razvoja znanosti” (P 292, bilj. 8).

potrebni (P 286).

Raspad organske cjeline znanosti pokazuje se osobito i u rascjepkanosti suvremenih sveučilišta.⁸

4. Jedinstvo znanosti i filozofija

Ipak, s punom uspostavom svijeta rada u svem se pluralizmu znanosti ostvaruje, prema Sutliću, i jedinstvo znanosti. U tome jedinstvu znanosti, kojim je u potpunosti određen svijet rada, možemo uočiti nešto u čem se ostvaruje ideja filozofije kao cjeline i (apsolutnoga) sustava znanja. Uočimo da je za Sutlića, u skladu s tradicijom, filozofija znanost, i to apsolutna znanost. Imamo pri tom osobito na umu da se za Sutlića filozofija kao filozofija (prije svoga ozbiljenja) dovršuje u Hegelovoj apsolutnoj filozofiji.

Sutlić na različite načine ističe da je jedinstvo radne znanosti, koje se uspostavlja u svijetu rada, jedinstvo čak u nekom maksimalnome smislu, do “uniformnosti” svih znanosti⁹. To je rezultat spomenutoga destruktivnoga dijalektičkoga ukidanja filozofije (Marxova verzija dijalektike), koje zbiljski ukida artikulaciju svijeta i njezino ishodište – diobu rada (P 31).¹⁰ Uspostavlja se rad u jedinstvu i zbiljskom identitetu svoja četiri momenta (P 175)¹¹ i “jedinstvo do istovetnosti teorije, prakse i poiesis” (P 153), iz čega rezultira “uniformni svijet rada bez dijalektičke artikulacije” (P 31). Tu i znanost, “unatoč svojeg istraživačkog i specijalističkog pluralizma”, postaje “univerzalna i uniformna” (P 280).

Prema Sutliću (P 280), nestaju suprotnosti subjektivnog i objektivnog (v. i P 19, 97, 153, 175), materijalnoga i formalnoga, esencijalnoga i egzistencijalnoga, supstancijalnoga i akcidentalnoga, duhovnoga i prirodnoga, metode i predmeta, fundamentalnoga i aplikativnoga, “čisto” znanstvenoga i tehnologijskoga (industrijskog), kao i imanentnoga i transcendentnoga (“imanentna transcendencija”, P 282), kolektivnoga i privatnoga (P 19).

Također, nestaje razlikovanje teorijske, praktičke i pojetičke znanosti, nestaje dioba na “duhovne, moralne, društvene, kulturne i prirodne znanosti, na historijske, ideografske i

⁸ To je posebno vrijedilo za socijalističko sveučilište u bivšoj Jugoslaviji, dakako, ne samo iz imanentnih razloga specijalizacije. Govoreći o situaciji u doba socijalizma, Sutlić kaže da su “naši fakulteti ... već postali nastavne ustanove, škole određenog stupnja usmjerenog obrazovanja” (P 290).

⁹ Tendencijski, sve do “podudaranja” radne znanosti “i takozvanih empirijskih znanosti, bez ostatka” (P 153).

¹⁰ Ukida se fundamentalna dioba rada (na predmet, djelatnost, sredstvo i rezultat, v. P 281), dioba na intelektualni i manualni rad, i dioba radne djelatnosti na teoriju, praksu i poiesis (npr. U 84).

¹¹ Ukinuta je fundamentalna dioba rada u “integralnom, jednom jedinom radu” (P 282).

nomotetičke, na apstraktne i konkretne, na idealne i realno-predmetne itd.” (P 280). Uspostavlja se, prema Sutliću, čak “načelna istovetnost” znanosti, umjetnosti i religije (P 280) (na to ćemo se još nakratko vratiti). Sve to u okviru “jedne jedine znanosti” (Marx), prirodne znanosti koja supsumira znanost o čovjeku i ujedno znanosti o čovjeku koja supsumira prirodnu znanost (Marx, P 152). “Tendencijski ... jedna znanost biva i predmetno monističnom” (P 153), ne samo “metodički” monističnom.¹²

No uočimo ipak da se ne ukida dijaleksička artikulacija baš u svakome smislu. U potpuno uspostavljenoj svijetu rada ostaje, kako sam Sutlić ističe, dvočlana perpetuirana dijalektika (P 284) ‘slobodnog’ i ‘radnog’ vremena, ‘više’ i ‘niže’ djelatnosti” (P 284), “čiste” (fundamentalne) i primijenjene znanosti (eksperimentalna djelatnost), njihovo uzajamno djelovanje (P 172, 299),¹³ “dvojtvo-jedinstvo” (P 283). Taj “uzajamni odnos” ostaje kao “motor razvoja” (P 283).

Sutlić očito tu perpetuiranu dijalektiku ne smatra dijalektikom u pravome smislu, i to jer ne vodi u neku višu sintezu, nego je “immanentna transcendencija, bez definitivne sinteze i zastoja, načelno beskrajno sebe nadmašujuće trajanje jednog te istog” (Sutlić se pozivlje na Marcusea, P 282) (puki identitet, umjesto sinteze, P 31), “loša beskonačnost” (Hegelovim rječnikom). Sutlić govori o “uniformnosti i sivilu” svijeta rada (U 84, “sivi, uniformni svijet čiju bit sačinjava praksa rada”, P 18). Tu se umjesto stvari i predmeta, javljaju samo ‘funkcije’ i ‘indikacije’ (P 97, 179), umjesto supstancijalnosti predmeta, funkcionalnost (P 206), “jedan jedinstveni ...način-postupak obrađivanja” (P 206), “modelsko-predmetno računanje” (P 207).¹⁴ Jezik postaje “sredstvom komunikacije”, vlada “instrumentalnost kazivanja” (“sve je prevodivo na sve”) – “pri čemu se nepovratno gubi ona za filozofiju bitna dimenzija kazivanja” (U 115).

Bitno je istaći da, prema Sutliću, i tu uniformnost (“jednoobrazni, providni svijet rada”, P 280) treba promišljati ne samo s onu stranu optimizma ‘napretka’, “ushićenja izgledima blagostanja”, nego i s onu stranu “pesimizma posvemašnje manipulativne tehnifikacije, ‘demitologizacije’, ‘denaturalizacije’, ‘dehumanizacije’, ‘depersonalizacije’ i isušavanja, ispražnjavanje ‘životnog’ ”. Štoviše (uočimo ovu dalekosežnost), “sve se to može kompenzirati u svijetu znanstvenoga rada” (P 280).

¹² Sutlić inače, kad govori o svijetu rada, normalno govori o “predmetnome pluralitetu”, a “metodičkome tendencijskome singularitetu posebnih znanosti” (P 279).

¹³ Fundamentalna je znanost pretpostavka primijenjene, ali je i uvjetovana njome.

¹⁴ “Najdublja bit, najdublja mogućnost prirode [je] ta, da bude mašina” (U 139).

Sutlić tako dolazi do naizgled paradoksalnoga rezultata, do radne znanosti, znanstveno planirane povijesti, koja, s jedne strane, kao jedinstvena, univerzalna i apsolutna, čuva filozofijski, sveutemeljujući karakter (po materiji), a koja, s druge strane, briše dijalektičku artikulaciju do “uniformnosti”, “istovetnosti”, sivila (čak do ruba izdržljivosti), i stoga ju Sutlić smatra nihilističnom, ispražnjenom od smisla. – Poslije ćemo se posebno osvrnuti na pitanje filozofijske artikulacije suvremene znanosti.

Istaknimo i ovdje bitnu razliku Sutlićevu prema Heideggeru, koji govori o pluralizmu znanosti, i samo vanjskom, tehničkom, jedinstvu (organizaciji) sveučilišta, iako ističe novu temeljnu znanost, kibernetiku (P 282–3, bilj 8). Očito, prema Sutliću, Heidegger ne vidi jasno unutarnju, bitnu “kibernetičnost” znanosti, odakle i potječu jedinstvo i uniformnost znanosti u svijetu rada.

5. Zadaća uspostave svijeta rada i ozbiljenja filozofije

Koliko god Sutlić u radnoj znanosti vidio nihilizam, ispražnjenost od smisla, on ipak ne zauzima prema njoj puki antiscijentistički stav, stav ignoriranja i sl., niti se zatvara u povijest filozofije (ili hermeneutiku). Naprotiv, on sudjelovanje i pomaganje u dovršenju svijeta rada, “etabliranje svijeta rada”, vidi kao urgentnu zadaću. “Put do scijentifikacije znanstvene povijesti kao egzistencije, a prakse rada kao esencije” za Sutlića je “najurgentniji zadatak u samoj zbilji” (P 293).

Posebno je područje Sutlićeve zauzetosti sveučilište. Sveučilište, kao poprište “čiste” znanosti i istraživanja, za Sutlića je posljednji krug koncentracije svijeta rada (P 283). Ni sveučilište se ne može oduprijeti zahtjevu svijeta rada (P 282) u njegovoj apsolutnosti. U tom smislu Sutlić stavlja pred sveučilište”, uz zadaću (1) “profesionalnog i stručnog obrazovanja”, osobito još i zadaću (2) “kooperativnog jedinstva istraživanja”, ‘interdisciplinirane istraživačke suradnje kao pogona i organizacije rada” (P 294), te također i zadaću (3) “racionalizacije i povezivanja znanstvenih i naučnih oblasti za koje postoje elementarne potrebe” (povezati ono što spada skupa, a razdvojiti ono što ne spada skupa) (P 294).

To je, sve u svem, zadaća “reintegracije na području specijalnih znanosti”,¹⁵ s fundamentalnim, sintetičkim značenjem “teorije” u smislu “tehnološke biti znanosti” (ne u smislu neke univerzalne filozofijske teorije) (P 294). Radi se o uspostavi “ ‘organskog

¹⁵ To je “zadatak povezivanja, ne naprosto mehaničkog agregiranja, nego selektivne kooperacije snaga” (P 296).

jedinstva' znanosti kao općeg rada" (P 296), u bitnoj razlici spram "organskoga jedinstva znanosti" humboldtovskoga sveučilišta.

Ta je zadaća, opet, bitna kao pretpostavka druge glavne zadaće – pripreme obrata u drukčiji povijesni sklop (o kojoj govorimo u posebnom odjeljku).

6. Filozofija kao filozofija u svijetu rada

Ako je filozofija već ozbiljena u znanstvenoj povijesti, radnoj znanosti, što je u tome svijetu s filozofijom koja i "po formi" ostaje filozofijom, što je uopće s filozofijskom strukom? Filozofija u tom smislu, prema Sutliću, nema više nikakvu bitnu ulogu, nego se samo perpetuira i "životari".

U Sutlića se uočavaju dvije karakterizacije perpetuiranja filozofije u formalnome smislu u svijetu rada.

1) Prva je karakterizacija akademsko reproduciranje filozofije, što podsjeća na ono što Heidegger zove epigonskim ponavljanjem prošlih filozofija¹⁶; to je filozofija kao dekorativni dodatak znanostima; ni "znanstvena filozofija pozitivizma i neopozitivizma" ne prolazi u Sutlića dobro ("to nije ni filozofija ni znanost", P 294, tj. to su filozofija i znanost na krivome mjestu), jer Sutlić želi ozbiljenu filozofiju (ne filozofiju po obliku), i to ozbiljenu u znanosti kao radnoj znanosti – iako bi se zapravo u "znanstvenoj filozofiji" (koja i nije uvijek antimetafizička) mogao uočiti neki pripremni ili prijelazni oblik preinake filozofije u znanost.

2) Druga je karakterizacija perpetuiranja filozofije filozofija kao ideologija (konstruktivna ili opozicijska)¹⁷. To je filozofija kao nazor na svijet, "smjesa" specijalnih znanosti, "primitivne laicizirane teologije", političkih stavova) (osobito u marksista) (P 295). Ideološke su filozofije za Sutlića "pseudofilozofije" s političkim, ekonomskim i sl. nakanama, gdje "filozofijska maska" prikriva političke i ekonomske pretenzije. Tu filozofija napokon abdicira "u korist revolucije shvaćene kao galama" (P 24) – jasno je da Sutlić tu misli na "revolucionarne marksiste".

Sutlić se osvrće i na "rehabilitaciju praktične filozofije" (koja ima svoje refleksije i u marksizmu), a koja je akademski predstavnik, za njega, liberalne ideologije. Glavna je ideja

¹⁶ Usp. M. Heidegger, 'Das Ende der Philosophie und die Aufgabe des Denkens', u: M.H., *Zur Sache des Denkens*, Tübingen, 1969., str. 63.

¹⁷ Iako Sutlić ovdje u prvome redu misli na ideologiju u užem, tj. svjetonazornom, političkom itd. smislu, ta karakterizacija svakako vrijedi i u širem, bitnom smislu filozofije kao oblika koji još nije integriran u radnu znanost.

rehabilitiranja praktične filozofije, prema Sutliću, odvojiti praktički odnos od radno-tehničkoga i od teorijskoga, u ime očuvanja individualnih sloboda. To je održavanje status quo nasuprot uspostavljanju svijeta rada. To je narušivanje i ponovna dioba monističke, uniformne cjeline svijeta rada (P 270–271).

Spomenimo da Sutlić već u *Biti i suvremenosti*, govori o krizi suvremene filozofije, “krizi njene bitne orijentacije”, koja se korijeni u “bezbitnosti” filozofije (“ona je bez biti”): filozofiji nedostaje zbilja, jer vlada “krajnja podvojenost” duha i aktualnosti (B 131), raskorak svijesti i zbilje (B 132), što je indeks “otuđenosti čitavog povijesnog sklopa” (B 132).

7. Filozofija i zadaća povijesnoga mišljenja

Sutlića filozofija ne može zadovoljiti iz dva bitna razloga:

- 1) prije svoga ozbiljenja, filozofija stoji u rascjepu sa zbiljom, ima u bitnome smislu riječi ideologijski karakter (to je uvid koji Sutlić duguje Marxu)
- 2) ozbiljena, iako po svojoj materiji očuvana, prema Sutliću je ispražnjena od smisla i nihilistična.

Sutlić stoga prirodno traži novu, dublju smislenu dimenziju, koja na neki način premašuje filozofiju (i onu koja je ozbiljena u svijetu rada) i pronalazi tu dimenziju u onome što zove “povijesnim mišljenjem”. Uspostavljanje svijeta rada tek je pretpostavka povijesnoga mišljenja. Dakle, filozofija je pretpostavka povijesnoga mišljenja, ali ne filozofija u formalnome smislu. Nije dovoljna ni “refilozofikacija” Marxa, nego tek ozbiljenje filozofije u svijetu rada, radnoj znanosti.¹⁸

Sutliću je stoga, uz uspostavu svijeta rada, druga glavna zadaća u suvremenome svijetu “obrat” u svijetu rada “u drugačiji povijesni sklop”. Sveučilište i u toj zadaći ima bitnu ulogu. Sutlić drži ne samo da sveučilište pomaže uspostavi svijeta rada, nego da se ono može pretvoriti i u “mjesto obrata u svijetu rada”. Prema Sutliću, “jedino moguće mjesto je oblast humano-socijalno-historijskih znanosti, ako ostale znanosti ne samo da nisu otporne, nego promoviraju tehnički svijet i pomalo puštaju svoje filijacije u spomenutu oblast” (P 292).

Prema jasnim Sutlićevim izjavama, osobito iz posljednjih godina života (usp. uvodni interview u 2. izd. *Prakse rada ...*), obrat u svijetu rada u drukčiji povijesni sklop treba biti

¹⁸ “Refilozofikacija Marxove misli ne može ništa uraditi na obratu svijeta rada. To može smo njezina realizacija, mundijalizacija” (P 292).

nedijalektičan, bez kontinuiteta. Sam Sutlić upozorava da je i u nekim dijelovima *Prakse rada* ... tražio kontinuitet između filozofije i povijesnoga mišljenja, u čem je sadržana neka obnova dijalektičke metode. Sutlićevo pretpostavljanje neke negativne, i to krajnje negativne (“nihilistične”) točke, koja bi (ako ju se “izdrži”) na neki način otvorila put u povijesno mišljenje, može se upravo shvatiti kao trag dijalektike (“negacija negacije”) u obratu koji treba biti nedijalektičan.

Sutlić govori o bitnoj razlici dijalektike i povijesnoga mišljenja, ukidanja i “pregorijevanja” (“prebolijevanja”), te drži da tu razliku može odrediti jedino “promišljanje vremena”.¹⁹

Kao jednu razliku između dijalektičkoga i povijesnoga mišljenja, Sutlić navodi i to da se u povijesnome mišljenju “bitna određenja svijeta” “suponiraju” još i više nego u nekom dijalektičkom (P 18). A ono što prije svega treba suponirati (imati svagda na umu), jest bitno određenje suvremenoga svijeta kao svijeta rada, tj. praksa rada kao znanstvena povijest.

Koliko god upozoravao na nedijalektičnost, nekontinuiranost obrata iz filozofije u povijesno mišljenje, razgovor i sučeljavanje s velikim misliocima prošlosti, s “tradicijom metafizike”, ostaje Sutliću mogućim putem u povijesno mišljenje (P 18). Pri tom, dakako, vrijedi neophodan preduvjet suponiranja bitnoga određenja svijeta rada. Moglo bi se reći da je zapravo sva Sutlićeva misao prožeta nekom iskonskom težnjom da se razgovor s velikim misliocima, čak razgovor uopće, naposljetku oslobodi metodologijskoga kontinuiteta i dijalektičnosti i pretvori u “jednostavno, pravo kazivanje”. Mogućnost za takav razgovor s velikim misliocima čini se da za Sutlića leži u tome što, kako ističe, svi oni kazuju isto, ali na različit način. U tome se prema Sutliću krije, s jedne strane, “prividni kontinuitet” filozofije i povijesnoga mišljenja, a s druge strane, “jednostavnost” filozofije i povijesnoga mišljenja (usprkos tomu što se čine kompliciranima) (P 18). Spomenimo i da je Sutlić upravo slavenske jezike držao posebno podobnima za “jednostavno, pravo kazivanje” (P 32).

8. Daljnja pitanja

Neka sad bude dopušteno ući još i malo dalje u analizu Sutlićeva shvaćanja ozbiljene filozofije u znanstvenome svijetu rada.

Pođimo od Sutlićeve konstatacije da se u etabliranome svijetu rada, praksa rada

¹⁹ Izvornu vremenitost koja se otvara povijesnomu mišljenju, Sutlić vidi u “jednokratnoj povijesnoj zgodi”, koja tek odlučuje kao što će bića u povijesti nastupiti.

nesmetano odvija kao znanstveno vođena i planirana povijest brišući svaku (dijalektičku) artikulaciju (U 85).

Tu je važno staviti dvije napomene.

1) Funkcioniranje svijeta rada, znanstvene povijesti, ne može, ni imanentno gledano, biti u potpunosti nesmetano odvijanje, planiranje, proračunavanje itd. Sama znanost precizno utvrđuje i dokazuje načelne granice, primjerice, algoritamskih metoda i izračunljivosti uopće (npr. nema takve univerzalne metode ni za elementarnu logiku), dokazuje nepotpunost logičko-matematičkih sustava (već elementarne aritmetike, zatim logike višega reda, raznih modalnih sustava) itd. Dakle, znanost ipak nije nešto što može jednostavno, besprijekorno na unaprijed proračunljiv način funkcionirati. U tome ima i vanjskih ograničenja. Postavlja se pitanje je li ozbiljenje filozofije u radnoj znanosti doista ujedno i ozbiljenje umjetnosti? Nadalje, tu radnu znanost možemo razumijeti najviše kao neki (krivi) supstitut religije, ne kao ozbiljenje religije.²⁰

2) Sredstvima suvremene logike i teorije skupova iznova se mogu izgraditi i tradicionalni (ukinuti) pojmovi i suprotnosti, i pritom se mogu opisati ili definirati doista u uniformnoj, ali finijoj strukturi nego što je to tradicionalno bilo moguće. Ta finija struktura sadrži skupove, relacije, preslikavanja, logičke djelatbe, i omogućuje (ali do određenih granica) primjenu definiranih procedura (algoritama). Ujedno, ta je struktura univerzalno razumljiva u suvremenoj znanosti. Sve to omogućuje jasniji i detaljniji prikaz tradicionalnih problema, rješavanje i nekih tradicionalnih nerješanih problema, kao i otvaranje sasvim novih, tradicionalno nepoznatih i čak neslućenih pitanja.

Uzmimo za 2) kao primjer već suvremenu elementarnu logiku i njezinu semantiku, koja se oslanja na teoriju skupova. Predmetno područje (domena) i opsezi priroka (predikata) ontologijska su struktura, na kojoj se pokoličavanjem (kvantifikacijom) individuiraju predmeti. Pomoću istovjetnosti i različitosti predmeta iz domene definiraju se, zatim, brojeva stanja, a u logici višega reda, i sami brojevi. Nadalje, tu je suvremena modalna logika, gdje su nužnost i mogućnost poopćene i semantički definirane pokoličavanjem po točkama vrjednovanja u modelu. To je omogućilo da se pojmovi kao što su nužnost u užem (aletičnome) smislu, znanje, vjerovanje, obvezatnost (norma), prošlost i budućnost, dokazljivost itd. ujedine u uniformnome semantičkome pristupu, a ujedno i na potanji način

²⁰ Ovdje nam se čini, u jednom odstupanju od Sutlića, da je zapravo za sve sadržaje (kao što su religija, etika, možda umjetnost itd.) koji se ne mogu (ili se ne mogu u potpunosti) ozbiljiti u radnoj znanosti, otvorena mogućnost da se iznova jave u svom neideologijskom, čistom i izvornom obliku, "profiltrirani" povijesnim mišljenjem, s onu stranu radne znanosti.

razlikuju i analiziraju u njihovu međusobnu odnosu. Teorija tipova je, nadalje, omogućila preciznije sustavno razlikovanje pojmova i relacija različitoga hijerarhijskoga položaja, a time i rješavanje logičko-matematičkih antinomija. Razlikovanje pak predmetnojezične i metajezične razine omogućilo je rješavanje semantičkih antinomija (i tradicionalnih, kao što je “Lažljivac”). Itd.

Svijet znanstvenoga rada stoga, kako se čini, nije nužno nihilističan i ispražnjen od smisla, nego bi mogao biti i ispunjen smislom, te imati svoju filozofijsku artikulaciju (deriviranu iz dubljih, razrađenijih struktura), i to čak i više nego tradicionalna filozofija. Otvorena je prema tome mogućnost “refilozofikacije” suvremene znanosti (otkrivanja njezina filozofijskoga smisla i artikulacije), kao i mogućnost same filozofijske uporabe suvremene znanosti. Ako je prijelaz iz filozofije u neku dublju dimenziju koju je Sutlić zvao povijesnim mišljenjem, nedijalektičan, nema a priori prijeprijeke da svijet rada i u svojem mogućem pozitivnom, filozofijski artikuliranome smislu, jednako kao i u nihilističnom, ne otvori put dalje, u svoje dublje korjene u izvornoj povijesnosti. Pritom je Sutlićeva nihilistička mogućnost ne samo i dalje otvorena nego je možda ipak upravo to mogućnost koja će u stvarnosti prevladati.

Sažmimo. Uzme li se ozbiljno, kako bi i trebalo, Sutlićeva postavka o ozbiljenju filozofije, tada su povijesno mišljenje u razlici spram filozofije, misao o filozofiji ozbiljenoj u radnoj znanosti i znanstvenoj povijesti, i misao o nestanku filozofije u tradicionalnome smislu, s mogućim nihilističkim ishodom, možda glavne stečevine Sutlićeve misli. One su danas, uz sve korektive, još i više aktualne i u mnogočem i bolje potvredne, nego u Sutlićevo vrijeme – primjerice, daljnjim uspostavljanjem bitne uniformnosti znanosti i rada sve bržim širenjem informatičko-logičkoga pojmovlja i metodologije u znanostima i njihovoj primjeni, ili, s druge strane, ustrajavanjem filozofije (kao filozofije po formi) u raznim, čak i novim (često izričitim) u užem smislu ideološkim oblicima. Sutlić je jasno pokazao i formulirao kriterij pred kojim stoji filozofija u suvremenom dobu: filozofija je isto što i radna znanost (praksa rada, znanstvena povijest), i ujedno, filozofija je preduvjet izvorne i drukčije dimenzije koja se njemu otvorila u povijesnome mišljenju.

Kratice za citirana Sutlićeva djela:

B: *Bit i suvremenost*, 2. izd. Sarajevo: „Veselin Masleša“, 1972.

K: *Kako čitati Heideggera*, Zagreb: „August Cesarec“, 1989.

P: *Praksa rada kao znanstvena povijest*, 2. izd., Zagreb: izdanje časopisa *Kulturni radnik*, 1987.

U: *Uvod u povijesno mišljenje*, Zagreb: Demetra, 1994.